

ПРАВО

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

*Білозьоров Є. В.
Національна академія внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

У статті досліджено міжнародно-правові документи, у яких закріплено основні правові гарантії існування людини, забезпечення її прав і свобод. Визначено та окреслено основні критерії класифікації, а також сформульовано дефініцію міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина.

***Ключові слова:** права і свободи людини та громадянина, гарантії прав і свобод людини та громадянина, забезпечення прав і свобод людини, гарантування прав людини, міжнародно-правові гарантії.*

10 грудня 1948 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) прийняла перший міжнародно-правовий документ, що проголосив основні права і свободи людини – Загальну декларацію прав людини. Вона закріпила основу світового правопорядку в галузі прав людини і сформувала вплив на формування відповідного національного законодавства.

Положення Декларації містяться у багатьох міжнародних договорах і документах. Так, 4 листопада 1950 р. прийнято Конвенцію про захист прав і основоположних свобод людини (Римська конвенція). 16 грудня 1966 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла два важливих документи щодо прав людини: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Зазначені документи є обов'язковими для всіх держав, що їх ратифікували, у тому числі й для України. Визначені в цих документах основоположні права та свободи людини спрямовані на створення і забезпечення умов для нормальної життєдіяльності. Україна не тільки визнала ці документи, а й закріпила їх новели у Конституції держави. У ній значно розширено права і свободи людини та громадянина, встановлено правові гарантії їх реалізації. Відповідні положення Основного Закону виходять із загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права, згідно з якими: 1) національне законодавство не може суперечити зафіксованим у міжнародних актах основним правам людини і загальнолюдським цінностям; 2) не існує абсолютних прав та свобод, вони можуть бути обмежені з метою забезпечення

громадського порядку, здоров'я населення тощо лише законом і в тій частині, як це допускає Конституція та ратифіковані державою міжнародні акти; 3) забороняється зловживання правилами, тобто права особи обмежені правами інших осіб.

Україна як член Ради Європи відповідно до Паризької Хартії для нової Європи від 21 листопада 1990 р. взяла на себе обов'язки приєднатися до міжнародних стандартів у галузі прав людини, створити внутрішньодержавні та міждержавні гарантії їх здійснення, які ґрунтуються на загально визнаних міжнародно-правових нормах.

Дослідженням міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина, їх видів займалися такі науковці як С. В. Бобровник, С. Д. Гусарев, М. М. Гуренко, К. Г. Волинка, Т. М. Заворотченко, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, І. Й. Магновський, О. В. Негодченко, А. Й. Олійник, Н. М. Оніщенко, Н. А. Пелих, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, Е. Є. Регушевський, О. Ф. Скаун, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, А. І. Хальота, Ю. С. Шемшученко та інші дослідники. Але, не зважаючи на наявність значної кількості досліджень щодо проблематики міжнародно-правових гарантій прав і свобод людини та громадянина, загальною їх рисою є певна фрагментарність та суперечливість. Тому вважаємо доцільним розглянути визначену проблематику на новому теоретико-методологічному рівні із врахуванням досягнень юридичної науки.

На сучасному етапі розвитку Української держави та суспільства проблема втілення у реальність прав і свобод людини та громадянина набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає в недостатньому їх забезпеченні, що виявляється як у певних складнощах практичної реалізації прав і свобод, закріплених як у міжнародно-правових документах, так і в чинному законодавстві України. Існуючий розрив між проголошеними у Конституції правами й свободами особи, а також закріпленими в ній гарантіями цих прав і свобод, та повсякденною практикою їх реалізації й захисту можна пояснити тим, що головні передумови ефективного забезпечення прав і свобод особи, якими є громадянське суспільство і демократична, правова, соціальна держава, ще не склалися.

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина передбачає створення певних умов, за яких їх реалізація є безперешодною і максимально ефективною, їх охорона здійснюється з метою запобігти найменшій можливості їх порушення, а захист від скоєного правопорушення сприяє їх відновленню і притягненню винної особи до відповідальності.

В юридичній науці під механізмом забезпечення прав і свобод людини та громадянина розуміється єдине, цілісне й якісне самостійне явище правової системи, яке є комплексом взаємопов'язаних, взаємодіючих передумов, засобів та умов, які створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення кожним своїх прав і свобод. Необхідно зазначити, що кожний механізм – це високоорганізована система, а будь-яка система має свою структуру. Система характеризується єдністю елементів, що перебувають у певних зв'язках між собою, характеризують сутність об'єкта як ціле та відносно незалежне зовні явище. А структуру розглядають як визначений склад компонентів (елементів) об'єкта. Таким чином, до складових елементів механізму забезпечення прав і свобод людини та

громадянина належить правовий статус особи, юридичні гарантії прав й свобод та загально соціальні умови, що знаходяться між собою у взаємних відносинах [1, 5].

На думку А. М. Колодія, А. Ю. Олійника, механізм забезпечення реалізації прав і свобод включає в себе такі елементи: а) гарантії їх здійснення; б) юридичні елементи механізму реалізації; в) процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність; г) умови і фактори такого процесу [2, 221].

Як вважає О. Ф. Скакун, до основних підсистем механізму соціально-правового забезпечення прав і свобод людини належать: механізм (гарантії) реалізації; механізм (гарантії) охорони; механізм (гарантії) захисту [3, 229].

Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що найважливішим чинником реального забезпечення прав і свобод особи, поряд з їх визнанням, дотриманням й повагою, виступає гарантування, яке здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій, що надають всім елементам правового статусу реального змісту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від протиправних посягань і захист від незаконних порушень [4, 31].

У юридичній літературі побутують різні підходи до визначення гарантій, що пов'язано як з обсягом, так і зі складністю цього питання. Наприклад, О. Ф. Скакун під гарантіями прав, свобод та обов'язків людини та громадянина розуміє систему економічних, соціальних, моральних, політичних, ідеологічних і юридичних умов, засобів та способів, що забезпечує їх фактичну реалізацію, охорону та надійний захист. Без гарантій права, свободи та обов'язки людини і громадянина перетворюються на своєрідні “заяви про наміри”, що не мають ніякої цінності ні для особи, ні для суспільства [3, 227].

В. М. Корельський і В. Д. Перевалов наводять таке визначення поняття гарантій: це система умов, способів та засобів, що забезпечують усім та кожному рівні правові можливості для реалізації своїх прав і свобод [5, 545].

Роль та значення гарантій прав і свобод особи визначається тим, що вони є важливими чинниками в економічній, політико-правовій, культурній й інших сферах життя суспільства, які створюють умови для реальної можливості здійснення прав і свобод особи.

Система гарантій прав і свобод особи є досить складною та розгалуженою, яка складається з елементів: матеріальні та процесуальні гарантії; інституційно-організаційні гарантії; галузеві гарантії; міжнародно-правові гарантії; юридична відповідальність [6, 217]. За сферою дії гарантії прав і свобод людини та громадянина поділяються на внутрішньодержавні та міжнародно-правові [7, 101].

Не применшуючи значення інших видів гарантій, розглянемо лише міжнародно-правові гарантії прав і свобод людини та громадянина, які є предметом нашого дослідження. Необхідно зазначити, що ці гарантії є принципово новим видом гарантій прав і свобод людини та громадянина для України.

Міжнародно-правові гарантії складаються із системи загальновизнаних принципів та правових норм, які регулюють процес забезпечення прав і свобод людини та соціальних спільнот (народ, нація), а також діяльність міжнародних установ і організацій, що наділені відповідними функціями та повноваженнями [8, 66].

Основні принципи міжнародного права як основні правові гарантії знайшли своє закріплення у Статуті ООН (1945 р.), Декларації про принципи міжнародного права (1970 р.) і Заключному акті (1975 р.). Статут і Декларація називають тільки сім принципів: 1) незастосування сили або загрози силою; 2) мирного вирішення міжнародних спорів; 3) невторчання; 4) співробітництва; 5) рівноправ'я і самовизначення народів; 6) суверенної рівності держав; 7) добросовісного виконання зобов'язань за міжнародним правом [9, 208].

Заключний акт 1975 року додатково назвав ще три принципи міжнародного права: 1) територіальної цілісності, 2) поваги прав людини; 3) непорушності кордонів. Останній принцип визнано лише щодо європейського регіону, а це означає, що цей принцип не може вважатися універсальним [10, 48-49]. Отже, міжнародно-правові акти повинні відповідати основним принципам міжнародного права, які мають імперативний характер.

Міжнародні правові акти про права людини містять певні міжнародні гарантії, які закріплені в міжнародних деклараціях, конвенціях, пактах, договорах та інших документах правового характеру і, які є обов'язковими для виконання всіма державами.

Таким чином, можна стверджувати, що метою міжнародно-правових гарантій є:

- 1) юридичне закріплення прав, свобод і обов'язків людини та громадянина;
- 2) створення міжнародних установ й організацій, що повинні забезпечувати реалізацію прав і свобод людини та громадянина, а в разі порушення – сприяти відновленню порушених прав і свобод;
- 3) здійснення міждержавного контролю за станом забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

За суттю міжнародно-правові гарантії – це умови для здійснення прав і свобод людиною та громадянином.

За змістом міжнародно-правові гарантії – це система засобів й способів, які спрямовані на реалізацію прав і свобод людини та громадянина.

Роль і значення міжнародно-правових гарантій визначається тим, що вони створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у міжнародно-правових актах прав і свобод людини та громадянина з можливостей на реальність.

Для того, щоб детальніше з'ясувати призначення міжнародно-правових гарантій, потрібно проаналізувати погляди вчених щодо цього виду гарантій.

Так, О. Ф. Скакун зазначає, що міжнародно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина забезпечують право кожного громадянина після використання усіх внутрішньодержавних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод у судові органи відповідних міжнародних і регіональних організацій, членом яких є дана країна [3, 233-234].

Міжнародно-правові гарантії, на думку Т. М. Заворотченко, поділяються на: нормативно-правові та організаційно-правові. Міжнародні нормативно-правові гарантії є системою універсальних міжнародних способів захисту прав і свобод людини правового характеру, що закріплені в міжнародних деклараціях, конвенціях, пактах, договорах та інших документах правового характеру, які є обов'язковими для виконання всіма державами.

Систему міжнародних організаційно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина складають міжнародні всесвітні й регіональні органи, в компетенцію яких входить захист прав та свобод людини і громадянина шляхом застосування міжнародних нормативно-правових гарантій. Метою міжнародних організаційно-правових гарантій є підвищення ефективності використання національних та міжнародних гарантій прав людини [11, 11-12].

Отже, функціональне призначення міжнародно-правових гарантій полягає в тому, що вони повинні забезпечити реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини та громадянина.

Міжнародно-правові гарантії, які закріплені у міжнародно-правових документах, становлять систему правових засобів, умов та вимог за допомогою яких здійснюється забезпечення прав і свобод особи. Міжнародно-правові гарантії прав і свобод людини та громадянина поділяються на: а) матеріальні (можливість звернення до Європейського Суду з прав людини, закріплена Конвенцією про захист прав і основних свобод людини); б) процесуальні (доступність кожної людини на таке звернення); в) організаційні (порядок формування та діяльності Європейського Суду з прав людини).

Таким чином, міжнародно-правові гарантії – це правові умови, засоби та способи, що визначають процедуру, за допомоги якої особа може фактично здійснювати свої права і свободи у спосіб та за формою, що закріплені актами міжнародного права.

Використані джерела:

1. *Волинка К. Г.* Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2000. – 16 с.
2. *Колодій А. М., Олійник А. Ю.* Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
3. *Скаун О. Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник. – Харків : Еспада, 2006. – 776 с.
4. *Волинка К.* Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти // *Право України.* – 2000. – № 11. – С. 30-33.
5. *Теория государства и права : учебник для вузов / под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Первалова.* – 2-е изд., изм. и доп. – М. : НОРМА – ИНФРА, 2000. – 616 с.
6. *Волинка К. Г.* Теорія держави і права : навч. посібник. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.
7. *Кравченко В. В.* Конституційне право України : навч. посібник. – К. : Атіка, 2000. – 318 с.
8. *Білозоров Є. В.* Правові гарантії прав і свобод людини та громадянина у сфері діяльності міліції : монографія. – К. : ТОВ “Видавничий будинок “Аванпост-прим”, 2009. – 190 с.
9. *Міжнародне право. Основи теорії : підручник / за ред. В. Г. Буткевича.* – К. : Либідь, 2002. – 608 с.
10. *Международное право : учебник.* – М. : Междунар. отношения, 2003. – 720 с.
11. *Заворотченко Т. М.* Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2002. – 19 с.

Білозоров Є. В. Международно-правовые гарантии как элемент механизма обеспечения прав и свобод человека и гражданина.

В статье исследованы международно-правовые документы, в которых закреплены основные правовые гарантии существования человека, обеспечение его прав и свобод. Определены

и обозначены основные критерии классификации, а также сформулирована дефиниция международно-правовых гарантий прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: права и свободы человека и гражданина; гарантии прав и свобод человека и гражданина, обеспечение прав и свобод человека; гарантирования прав человека; международно-правовые гарантии.

Bilozorov Y. V. International legal guarantees as part of a mechanism ensuring the rights and freedoms of human and citizen.

The article deals with international legal instruments, which enshrined the basic legal guarantees of human existence, of his rights and freedoms. Defined and the basic classification criteria, and also a definition of international legal guarantees of human rights and freedoms of the citizens.

Keywords: human rights and freedoms and citizen rights and guarantees rights and freedoms, ensuring the rights and freedoms, guarantee human rights, international legal guarantees.

Гавронська Т. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА РЕФЛЕКСІЯ

Аналізуються різні моделі свободи, побудовані в різні епохи представниками різних філософських систем.

Ключові поняття: свобода, діяльність, культура, особистість, відповідальність.

Поняття “свобода особистості” належить до найбільш важливих цінностей, набутих людством у процесі історичного розвитку. Визначаючи важливі суспільні ідеали, воно посідає чільне місце в багатьох філософсько-політичних концепціях.

Актуальність дослідження проблеми свободи особистості зумовлена насамперед розвитком можливостей створення сприятливих умов її самореалізації в суспільстві. Метою такого процесу є формування цілісної концепції свободи особистості, яка б наповнювалася конкретним змістом, відображала б реальну діяльність індивіда як особистості, як члена суспільства. Саме тому в контексті теорії свободи особливого значення набувають проблеми свободи особистості, розглянутої в умовах соціальних систем різного типу.

У сучасному політологічному дискурсі склалися декілька основних напрямів, представники яких по-різному інтерпретують саме поняття особистості, проблему свободи, відносини між людиною та суспільством. До цих напрямів належать: ліберально-демократичний; соціал-демократичний; консервативний.

Сучасні мислителі **ліберально-демократичного** напрямку розглядають демократію як головну умову реалізації свободи особистості. У поєднанні з свободою демократія характеризується: вибірністю, періодичною змінністю, підзвітністю (в тому числі юридичною відповідальністю) найвищих посадових осіб; юридичною рівністю громадян; гарантіями прав меншості та недопущенням сваволі більшості.

Як політичний режим свобода у поєднанні з демократією передбачає: чітке визначення меж можливого втручання держави та різних колективів (корпорацій,